

І. С. Бойко

к.політ.н., доцент,
декан факультету морського права і менеджменту
Одеської національної морської академії

ПІДГОТОВКА ЮРИСТІВ У СФЕРІ МОРСЬКОГО ПРАВА У СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

У сучасній юриспруденції існують різноманітні підходи щодо дослідження правової системи, відсутня єдність поглядів на поняття правової системи, його гносеологічну та методологічну цінність, генезис. Зміст терміну «правова система» в різні періоди існування суспільства розуміється неодноманітно. Так, у XIX ст. термін використовувався як синонім права або законодавства. У XX ст. формування самостійної юридичної науки — порівняльне правознавство — обумовило три розуміння: як тип права; як тотожне поняття з правом або законодавством; як правова сім'я. В радянській юридичній науці 30-х років застосовувалось вузько нормативне розуміння права, тобто основна увага приділялася вивченню системи права та системи законодавства [1]. Після Другої світової війни в західній юриспруденції правова система обожнювалася з системою права (наприклад, Г. Кельзен, Дж. Рац, А. Ватсон) [2].

Вважаємо, що використання соціокультурного підходу дозволяє максимально коректно характеризувати зміст поняття «правова система». Автор даної статті згодна з пропозицією В.П. Сінюкова, який правову систему визначає як соціальну організацію, яка містить основні компоненти національної правової культури. Тому серед елементів називаються регіональна та місцева права інфраструктура, системи та підсистеми нагляду, контролю, профілактики правопорушень, юридичної освіти, підготовки та перепідготовки кадрів [3].

Мета даного дослідження визначити місце та роль систем вищої юридичної освіти в національних правових системах сучасних держав України, Німеччини, Франції, оскільки в цілому сучасна правова система України є транзитною, яка тяжіє до романо-германського типу.

В Україні зростає інтерес до німецької юридичної освіти: збільшується число українців, які набувають правничий досвід (освіту, проводять дослідження тощо) у ФРН.

Традиційно підготовка юристів у Німеччині здійснюється в університетах за моделлю судді. Найстаріший з навчальних закладів був заснований у 1385 році в Гейдельберзі. Університетська підготовка в такому процесі — лише частина багатоскладового процесу.

Як в Україні, так і в Німеччині держава врегульовує питання вищої юридичної освіти. Втім у Німеччині її зміст і форми більш чітко регламентовані (на законодавчому рівні), а сама система знаходиться під значним впливом органів юстиції. Питання юридичної освіти — справа державна. Про це опосередковано свідчить і той факт, що, на відміну від України, в Німеччині — усі юридичні факультети (їх 44) університетів були й залишаються у державній власності (діє лише один приватний заклад) [4].

В Україні і Німеччині держава виконує функцію контролю за якістю юридичної освіти, але здійснюється це не однаково. Якщо в Німеччині, умовно кажучи, контролюється швидше результат, то в Україні — процес.

У Німеччині стандарти юридичної освіти запроваджені на федеральному рівні та конкретизовані й реалізуються — на земельному. Правові основи юридичної освіти встановлені Федеральним законом про «Про суддів», яким визначаються в загальних рисах зміст кожного етапу освіти. Передбачено двоетапну систему підготовки: перший — навчання в університеті (як правило, 4 р. або менше (в дійсності — 4,5–6 р.) та другий — підготовча служба — референдаріат (2 р.). Кожен з них закінчується складанням державного іспиту. Предмети поділяються на обов'язкові, які студенти зобов'язані вивчати, та вибіркові, які вони обирають за бажанням (спеціалізацією). Обов'язковим є вивчення цивільного, кримінального, публічного і процесуального права, а також тих дисциплін, які стосуються європейського права, юридичної методології, філософських, історичних і соціальних засад права. Вибіркові дисципліни слугують для поглибленого вивчення пов'язаних з ними обов'язкових дисциплін.

За федеральним законом землі вправі регулювати деякі питання юридичної освіти. Зокрема питання продовження строків і розподілу стажування, організації держіспитів, роботи професорсько-викладацького складу і академічних вимог до студентів. Ці

та інші питання врегульовані законами й підзаконними актами земель й університетськими положеннями. Відтак студенти орієнтуються як на федеральні, так і на земельні й університетські нормативи, яких їм слід додержуватися [4].

Відповідальність за регулювання юридичної освіти розподіляється між відносно незалежними університетами та правництвом, зокрема органами юстиції. Це яскраво демонструється на прикладі випускних держіспитів. Їх два. Обидва іспити, перший — теоретичний, другий — складніший, практичний — адмініструють і оцінюють органи юстиції відповідної землі. Про складність держіспитів свідчать, по-перше, його результати. Так, наприклад, у різні роки відсоток тих, хто отримав оцінку «незадовільно», досягав 40. По-друге, про складність держіспиту свідчить феномен репетиторства. Студенти часто звертаються до репетиторів (від 58% до 80% студентів), які часом займаються цим професійно. Репетитори пропонують оптимальний, ефективний та мало витратний в плані часу виклад матеріалу, який виноситься на обидва державні іспити. Студентська приказка говорить: «право можна вивчити або з репетитором, або ніколи». Оскільки і перший, і другий іспит дозволяється перездавати лише раз, кандидати серйозно підходять до підготовки до нього. Для більшості це означає додаткові витрати часу та грошей, але спокій при подоланні цього етапу.

Впроваджена 2002–2003 рр. реформа дещо змінює ситуацію — загальну оцінку першого іспиту нині також визначають результати університетських оцінок. Таким чином врівноважується відповідальність між університетами та органами юстиції за оцінювання першого іспиту (тобто якість університетського навчання). Крім того, студентам надається можливість більше зосередитися й на вибраних предметах (спеціалізації), а не лише на обов'язкових, з якими їм, можливо, не доведеться стикатися на практиці.

Загалом німецький підхід — це щось усереднене між українським, де юридичні заклади відповідають за якість юридичних кадрів, та американським, де за це відповідають органи правосуддя, влаштовуючи жорсткий кваліфікаційний іспит майбутнім правникам.

Українська юридична освіта трансформується через зміну системи освітньо-кваліфікаційних рівнів (ступенів освіти): молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр. У Німеччині, для

порівняння, діє традиційна схема: випускник — це «кандидат в юристи», який після складення «першого іспиту» одержує статус «юриста», проходить підготовчу службу в статусі «референдарія» й, успішно склавши «другий іспит», набуває статус «повного юриста» — повноцінного правника. Функціонує й магістратура (ступені — *Magister Legum / Magister der Rechte (LL.M.)*), що є переважно формою вивчення основ німецького права іноземними правниками. Чимало німецьких випускників одержують ступінь кандидата (*Promotion*) та доктора (*Habilitation*) юридичних наук [4].

Отже, в ФРН важко знайти студента-правника, який повністю задоволений системою юридичної освіти. Столітня дискусія про реформу юридичної освіти, кілька реформ, сотні статей і десятки книг на тему свідчать: проблеми були і є, і їх треба вирішувати. Ключове питання реформи по формі — однорівнева (аналог української системи з інтегрованою практикою та пізньою, але широкою спеціалізацією) чи дворівнева (університетське навчання і підготовча служба-стажування) система підготовки правників. Дворівнева система, яка діє у Німеччині більше 200 років, «накопила» чимало претензій до себе. Серед них зокрема: тривалість підготовки, надмірна теоретизація університетської освіти, предметна перевантаженість, незначна міждисциплінарність (зокрема із соціальними науками), недостатня координованість університетської та практичної підготовки, істотна трата часу в період референдаріату. Крім того, коштовність підготовки, яка здійснюється за рахунок платників податків.

Як відзначають у Німеччині, «історія юридичної освіти — це водночас історія невдалої спроби її реформування». Нова реформа юридичної підготовки — вже стала об'єктом критики. Зокрема піддається сумніву здатність факультетів забезпечити «орієнтацію юридичної освіти на практику юристів», викладання «предметів, орієнтованих на освоєння професії юриста». Також йдеться про суперечливість прагнень «універсальної» та «спеціалізованої» підготовки. Очевидно, що реформа юридичної освіти в ФРН незавершена й буде мати продовження. Загалом же нинішні трансформаційні процеси уможливають покращення системи підготовки правників, що на користь усім.

Таким чином, можна виділити загальні проблемні питання: як українська, так і німецька системи підготовки приділяють більшу увагу вивченню нормативного матеріалу, ніж розвитку аналітич-

них умінь та навиків майбутнього правника. Такий підхід, звичайно, не призводить до нівелювання інтересу до юридичної освіти, але применшує шанси забезпечення її якості в плані практичності.

У Франції освітня правова концепція базується на критичному аналізі того, що сьогодні є юридична практика. Сучасні французькі студенти-юристи вчать коментувати, аналізувати, критикувати нормативні документи. Такі навички дозволяють випускникам-правникам реалізувати знання не тільки в традиційних юридичних спеціальностях (судді, прокурори, адвокати), але й допомагають в кар'єрі держслужбовця, в бізнесі т.п.

Згідно з Болонською освітньою системою вища освіта у Франції здійснюється у три етапи: *licence*, *master*, *doctorat*. Лисанс відповідає українському бакалаврату, здобувається протягом 6 семестрів; магістратура — наступні 4 семестри. На доктора юриспруденції додатково навчаються три та більше роки. Отримавши базисні знання та навички, всі студенти отримують лисанс з права та їх приймають на I курс магістратури. На другому курсі можливий поділ на професійну магістратуру та магістратуру дослідницьку. Основні галузі права, з яких спеціалізуються магістри: адміністративна, цивільна, порівняльна, конституційна, сімейна, кримінальна, міжнародна, комерційна, податкова, процесуальна, в сфері охорони здоров'я, засобів масової інформації, прав людини, трудових відносин, охорони зовнішнього середовища, приватної власності [5].

Страсбургський університет — історичний центр юридичної освіти Франції, який з середини XVI ст. навчає студентів із врахуванням поетапності засвоєння знань. Сьогодні в структурі закладу 38 компонентів: навчальні підрозділи, інститути наукових досліджень, бізнес-школа, інженерні школи, Інститут політичних досліджень. Зазначені компоненти поділяються на п'ять напрямків підготовки, серед них працює напрямок «Право, економіка, менеджмент, політичні та соціальні науки», при чому окремого юридичного факультету немає — юристи навчаються на факультеті права і політології.

Аналіз германської та французької систем юридичної освіти дозволяє стверджувати наступне: по-перше, універсальної системи не існує; по-друге, сучасна українська модель уявляє собою дуже дивний симбіоз радянської, германської та французької моделей. Тому в процесі підготовки майбутніх українських юристів

необхідно зосередити зусилля на досягненні якісного викладання правознавства, при цьому максимально зосередитись на практичній складовій підготовки та врахуванні потреб суспільства та ринкових відносин.

Зазначені чинники обумовлюють доцільність підготовки юристів в Одеській національній морській академії. Спеціалісти морської сфери впевнені, що для належного функціонування морегосподарського комплексу України необхідні висококваліфіковані юристи, які вільно орієнтуються в особливостях проблем морської галузі. Як свідчить міжнародна практика, саме технічні морські вищі навчальні заклади здійснюють підготовку морських юристів. Кілька прикладів: Інститут міжнародного та морського права морської державної академії імені адмірала Ф.Ф. Ушакова (Новоросійськ, Росія), Інститут морського права Корейського морського університету (Пусан, Південна Корея), Інститут морського права (Саутгемптон, Велика Британія), Інститут Міжнародного морського права (Мальта), Університет Гринвіча (Лондон, Велика Британія). Так, у структурі Університету Гринвіча є Гринвічський морський інститут як незалежний департамент, який тісно співпрацює з морськими бізнес-організаціями. В інституті здійснюється підготовка з морського права та управління, а також морської історії. В Корейському морському університеті (м. Пусан) ведеться підготовка з морських і берегових спеціальностей. Причому керівництво університету, виконуючи державну задачу щодо вдосконалення навчання спеціалістів з морської галузі, ефективно розвиває гуманітарні напрямки. За 1980–2009 роки створено факультети: судноплавного менеджменту та морського права (з 2005 р. Інститут морського права), міжнародної торгівлі та комерції, морського адміністрування, англійської мови та літератури.

В Інституті морського права Корейського морського університету здійснюється базова підготовка юристів за спеціалізацією «Морське право». На думку керівництва університету, саме така програма навчання гарантує створення юридичної еліти країни, «яка управлятиме національною морською індустрією» (див. <http://law.hhu.ac.kr>).

Спеціальні знання, навички, вміння, які отримують курсанти, студенти Одеської національної морської академії в процесі засвоєння навчальних дисциплін (міжнародне морське право, міжнародне приватне морське право, право міжнародної безпеки,

правове забезпечення агентування морських суден, правове регулювання альтернативних форм соціального захисту моряків, правові аспекти морської політики України, правове забезпечення мультимодальних перевезень, економіка морського транспорту, організація морських перевезень, управління грошовими потоками в судноплаванні та ін.) забезпечують майбутньому морському юристу основу для професійного росту.

Юрист у сфері морського права працює в судноплавних, агентських, транспортно-експедиторських компаніях, спеціалізованих юридичних фірмах, забезпечуючи правове супроводження їх діяльності та захищаючи інтереси як судовласників, так і конкретних моряків, а також консультують інших учасників морегосподарського комплексу та морської галузі.

Таким чином, останні європейські та світові тенденції реформування юридичної освіти свідчать про намагання поєднати фундаментальну загально-правову підготовку фахівців зі специфічною галузевою освітою. Такий підхід є виправданим, адже багатогранність юридичних професій зумовлює диференціацію як навчальних знань, так і професійних умінь. Крім того, в сучасних непростих умовах ринок праці вимагає наявності правників для підприємств специфічних секторів економіки, що гарантують національну безпеку України, створюють матеріальну основу економіки, забезпечують захист прав громадян, зокрема моряків і їх родин.

Вдосконалення національної правової системи потребує вдосконалення системи юридичної освіти, у межах якої формується кадровий апарат для різних юридичних установ. На юристів, та сучасні правові інститути, функціонування яких юристи забезпечують, покладаються завдання щодо захисту та охорони прав і свобод громадян, безпеки життєдіяльності суспільства.

Список використаних джерел

1. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение и юридическая география мира. — М., 1993. — С. 77.
2. Эволюция современного буржуазного государства / Под ред. В.К. Забигайло. — К., 1991. — С. 160–163.
3. Синуков В. Н. Материалы научно-практической конференции в Нижнем Новгороде // Государство и право. — 1996. — № 2. — С. 10–11; Синуков В.Н. Российская правовая система. — Саратов, 1994. — С. 165.

4. Юридическое образование в Германии [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.blickaufwest.blogspot.com>

5. Изучаем право во Франции.[Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.parta.org>

Стаття надійшла до редакції 12.09.13.

І. П. Васильківська,

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри конституційного та адміністративного права
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

**ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ
У КИІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ
УНІВЕРСИТЕТІ імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Підготовка юристів у КНЕУ має свої особливості. Зважаючи на економічне спрямування цього ВНЗ, вища юридична освіта у КНЕУ передбачає підготовку фахівців-правознавців, які б могли працювати переважно у сфері економіки. Відтак, навчання студентів спеціальності «Правознавство» бакалаврського рівня підготовки визначається господарсько-правовою спеціалізацією, а студентів магістерського рівня підготовки — програмами «Правове регулювання економіки», «Міжнародне економічне право», «Господарське судочинство» та «Правове регулювання банківської діяльності».

Разом з тим, освітньо-кваліфікаційні стандарти вищої юридичної освіти в Україні передбачають обов'язкове вивчення публічно-правових дисциплін, у тому числі кримінально-правового характеру. У КНЕУ викладання цих дисциплін забезпечується кафедрою конституційного та адміністративного права.

Насамперед, студенти мають опанувати кримінальне право України — одну з фундаментальних (базових) навчальних дис-